

Suomalaiset SS-vapaaehtoiset ja väkivaltaisuuDET juutalaisia, siviilejä ja sotavankeja kohtaan Ukrainassa ja Kaukasuksella 1941–1943

Tiivistelmä Kansallisarkiston selvityksestä:

Lars Westerlund, The Finnish SS-volunteers and atrocities against Jews Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943

Euroopan sotilaspoliittisen tilanteen kehitys Suomen ja Neuvostoliiton välisen Moskovan rauhan 13.3.1940 jälkeen

Neuvostoliittoa vastaan käyty talvisota oli Suomelle syvän traumaattinen kokemus. 105 päivää kestäneet taistelut päättyivät 13. päivänä maaliskuuta 1940 voimaan tulleeseen Moskovan rauhaan. Suomi oli onnistunut välttämään miehityksen, mutta joutui luovuttamaan Neuvostoliitolle lähes 10 % maa-alueestaan ja asuttamaan 422 000 rauhansopimuksessa luovutetuilta alueilta evakkoon lähtenyttä kansalaistaan, 12 % maan silloisesta väestöstä.

Suomi oli saanut epätasaisessa taistelussaan Neuvostoliittoa vastaan kansainvälistä myötätuntoa ja vähäistä apuakin länsivalloilta, mutta tuen sotilaallinen merkitys oli vähäinen. Suurinta ulkopoliittista huolta herätti Saksan Neuvostoliiton hyökkäykselle antama hiljainen hyväksyntä. Saksa, jota Suomi oli pitänyt vahvimpana turvanaan Neuvostoliiton uhkaa vastaan, toimi selvästi yhdessä Neuvostoliiton kanssa. Taustalla oli Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentropin ja Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatšeslav Molotovin 23.8.1939 allekirjoittaman hyökkäämättömyyssopimuksen salainen lisäpöytäkirja, jolla itäinen Eurooppa oli jaettu maiden välisiin etupiireihin. Molemmat olivat jo syyskuussa 1939 hyökänneet Puolaan ja jakaneet vallatun maan nopeasti keskenään.

Pian talvisodan päättymisen jälkeen, huhtikuun 9. päivänä 1940, Saksa valtasi Tanskan ja kesäkuun 9. päivään mennessä myös Norjan. Samaan aikaan saksalaiset miehittivät Alankomaat, Belgian ja Luxemburgin ja etenivät syvälle Ranskaan. Kesäkuun 22. päivänä 1940 Saksa ja Ranska solmivat aselevon Compiègnessa. Neuvostoliitto miehitti puolestaan kesäkuun 14. päivänä 1940 Baltian maat, jotka jo syksyllä 1939 olivat joutuneet luovuttamaan puna-armeijalle tukikohtia. Kun Ruotsi taipui keväällä 1940 sallimaan saksalaisten joukkojen kuljetukset maansa läpi Pohjois-Norjaan, vaikka muuten piti tiukasti kiinni puolueettomuuspolitiikastaan, jäi Suomi sotilaallisesti yksin. Loppukesästä 1940 Saksa ja Neuvostoliitto hallitsivat koko Itämeren piiriä ja sotatoimet Länsi-Euroopassa olivat päättyneet. Suomen tilanne näytti tuossa vaiheessa kestävämmältä. Neuvostoliiton painostus Suomea kohtaan oli rauhansopimuksen solmimisesta huolimatta ollut jatkuvaa ja voimakasta, minkä katsottiin enteilevän uutta hyökkäystä.

Saksan linja Suomea kohtaan muuttuu ja vapaaehtoisten värväys käynnistyy

Saksan vakiinnutettua asemansa lännessä se alkoi syksyllä 1940 valmistella hyökkäystä itään, Neuvostoliittoa vastaan. Suunnittelun käynnistyminen vaikutti myös Saksan

8.2.2019

suhtautumiseen Suomeen. Suomella oli yli 1300 kilometrin mittainen maaraja Neuvostoliiton kanssa ja pitkä meriraja, joka ulottui Leningradin läheltä Ahvenanmaalle, lähelle Ruotsin rannikkoa. Pohjoisessa Suomella oli yhteinen raja Saksan miehittämän Norjan kanssa. Suomi tarjosi näin Saksalle potentiaalisen tukialueen ja mahdollisuuden saada liittoutumalla sotilaallista tukea suunnitellussa hyökkäyksessä Neuvostoliittoa vastaan.

Kesäkuussa 1940 Suomi ja Saksa allekirjoittivat kauppasopimuksen, jonka luonne oli poliittinen. Sen nojalla Suomi lupasi toimittaa Saksalle 60 prosenttia sotilaallisesti tärkeän Petsamon nikkelitehtaan tuotannosta. Tehdas oli brittiläis-kanadalaisen yhtiön omistama. Elokuun puolivälissä 1940 Saksa käynnisti salaiset, sotilaallista yhteistyötä koskevat neuvottelut Suomen kanssa. Aluksi ne koskivat mahdollisuutta kuljettaa saksalaisia lomalaisjoukkoja ja tarvikkeita Suomen läpi Pohjois-Norjaan. Suomelle luvattiin aseapua korvauksena myönnytyksestä. Jo tuolloin suomalaiselta taholta nostettiin esille ajatus suomalaisten vapaaehtoisten lähettämisestä Saksaan saamaan koulutusta armeijassa, joka oli juuri osoittanut ylivoimaiselta vaikuttavan sotilaallisen kyvykkyytensä nujertaessaan muutamassa kuukaudessa vastustajansa lännessä. Esityksen tavoitteena oli lähentää Suomea ja Saksaa sekä sotilaallisesti että poliittisesti.

Preussin kuninkaallisessa 27. Jääkäripataljoonassa ensimmäisen maailmansodan aikana palvelleet suomalaiset jääkäriupseerit ryhtyivät suunnittelemaan värväystoimintaa jo syksyllä 1940. Heidän toiveenaan oli vapaaehtoisten sijoittaminen Saksan yleiseen armeijaan, Wehrmachtiin. Saksa oli kuitenkin jo huhtikuussa 1940 päättänyt ryhtyä värväämään ulkomaisia vapaaehtoisia SS:n ja Gestapon johtajana toimineen Reichsführer-SS Heinrich Himmlerin perustamaan Waffen-SS:ään. Tanskalaisten, norjalaisten, hollantilaisten ja belgialaisten vapaaehtoisten värväys alkoi vuoden 1940 lopulla. Muodostettava joukkoyksikkö sai tammikuussa 1941 nimen SS-Divisioona Wiking. Käytännössä ulkomaisten vapaaehtoisten värväystoimintaa toimintaa johti Himmlerin alaisena SS-Obergruppenführer, SS-kenraali Gottlob Berger. Himmler ja Berger vaativat jyrkästi, että myös suomalaiset vapaaehtoiset tuli sijoittaa SS-Divisioona Wikingiin, ja uhkasivat, että tinkiminen tästä heijastuisi Suomen ja Saksan suhteisiin. Suomalaiset hyväksyivät vaatimuksen, joskin vastentahtoisesti.

Neuvottelut toteutettiin salassa, mutta hankkeella oli Suomen ylimmän valtiojohdon ja sotilasjohdon hyväksyntä. Värväystoiminta annettiin silti yksityisen värväystoimiston tehtäväksi, koska valtion näkyminen toiminnassa olisi ollut sekä vastoin Suomen ja Neuvostoliiton välistä rauhansopimusta että Saksan ja Neuvostoliiton välistä Molotov-Ribbentrop-sopimusta. Värväystoiminta Suomessa käynnistyi keväällä 1941.

Valtiollisen poliisin palveluksessa olleilla henkilöillä oli keskeinen asema toiminnassa. Värväystoimintaa johti Valpon entinen päällikkö, jääkärimajuri Esko Rieki ja toimistopäälliköksi nimitettiin saksalaismyönteisenä ja juutalaisvastaisena tunnettu Valpon virkailija Aarne Kauhanen. Hanke sai vahvaa tukea Suomen pieniltä kansallissosialistisilta järjestöiltä, mutta myös eduskuntapuolue Isänmaalliselta Kansanliikkeeltä (IKL) ja Suur-Suomi ajattelua edustaneelta ja heimoyhteistyötä ajaneelta Akateemiselta Karjala-Seuralta. Suomen armeija pyrki kuitenkin varmistamaan, etteivät värvättävät muodostaisi äärioikeistolaista kaaderia, joka saattaisi muodostua vaaralliseksi Suomen demokraattiselle yhteiskuntajärjestelmälle. Pääosin tässä onnistuttiin, joskin äärioikeistolaisia järjestöjä edustaneet vapaaehtoiset muodostivat huomattavasti yleistä kannatustaan suuremman

8.2.2019

osuuden. Saksalaisten tavoitteena oli ollut, että kaksi kolmannesta joukosta edustaisi kansallissosialisteja. Tästä tavoitteesta jäätiin kuitenkin kauaksi. Vapaaehtoisten poliittisesta kannasta on silti vaikea saada hakulomakkeiden perusteella luotettavaa kuvaa. Suurimman ryhmän muodostivat 17-23 -vuotiaat nuoret, jotka eivät vielä olleet käyttäneet äänioikeuttaan, sillä äänestysikäraja oli 21 vuotta ja edelliset eduskuntavaalit oli pidetty keväällä 1939. Hakijoista 40 % ilmoitti lisäksi, ettei heillä ollut mitään puoluekantaan. Valinnat tehtiin nopeasti ja värväytyneiden pääosa lähetettiin Saksaan koulutusta saamaan toukokuussa 1941.

Operaatio Barbarossan valmistelu ja Saksan pyrkimys elintilan valtaamiseen idästä

Natsi-Saksan itään suuntautuneen hyökkäyksen tavoitteet eivät olleet pelkästään sotilaallisia. Keskeinen ideologinen päämäärä perustui *Lebensraum*-politiikkaan, pyrkimykseen vallata idästä lisää elintilaa germaaneille ja muille rodullisesti ylempinä pidetyille asuttajille. Tässä hengessä ennen vuoden 1941 hyökkäystä valmisteltu *Der Generalplan Ost*, idän yleissuunnitelma, edellytti vallattujen alueiden tyhjentämistä aikaisemmista asukkaista tilan saamiseksi uusille asuttajille. Tilan saaminen tapahtuisi sekä väestönsiirroilla että suunnitelmallisella tuhoamistoiminnalla. Sen erityisenä kohteena olivat juutalaiset, jotka oli tarkoitus hävittää kokonaan.

Suunnitellusta tuhoamistoiminnasta vastaisivat keväällä 1941 valtakunnan pääturvallisuusviraston (saks. Reichssicherheitshauptamt) päällikön, SS-kenraali Reinhard Heydrichin johdolla perustetut tuhoamisyksiköt, Einsatzkommandot. Ne toimivat kiinteässä yhteistyössä Waffen-SS:n ja Wehrmachtin joukkojen kanssa. Muilla joukoilla oli käsky tukea Einsatzgruppeja ja niiden alaisia erityisryhmiä tuhoamistoiminnassa. SS-Divisioona Wikingin operaatioalueella toimi Einsatzgruppe C, jonka alaisena toimi useita pienempiä Sonderkommando- ja Einsatzkommando-yksiköitä.

Kesäkuun 17. päivänä 1941 Heydrich antoi Einsatzgruppejen johtajille suullisen käskyn tuhoamisen kohteista ja toimintatavoista. Kirjallisesti tuhoamistoimintaa koskevat käskyt annettiin kesä-heinäkuun vaihteessa. Surmattavaksi määrättiin kaikki juutalaiset, myös naiset ja lapset, kommunistit, poliittiset komissaarit ja neuvostohallinnon edustajat, mielisairaat sekä älymystön edustajat ja talouselämän johtajat. Reinhard Heydrichin johdolla tammikuun 20. päivänä 1942 pidetyssä Wannseen konferenssissa tehtiin tarkempia päätöksiä, joilla määriteltiin kansanmurhan ja ”juutalaiskysymyksen lopullisen ratkaisun” tavoitteet ja keinot. Vuoden 1942 alussa ilmestyi rotuoppeja ja ”alempitasoisten ihmisten” surmaamisia perustellut Heinrich Himmlerin ja kansainvälisten SS-joukkojen värvämisestä vastanneen SS-kenraali Gottlob Bergerin yhteinen pamflettikirjanen *Der Untermensch – ali-ihminen*.

Juutalaisten, siviilien ja sotavankien surmaaminen kesäkuun lopulla 1941 käynnistyneen hyökkäyksen yhteydessä oli järjestelmällistä ja laajamittaista. Siihen osallistivat Einsatzgruppejen ohella Wehrmachtin ja Waffen-SS:n joukot. Saksalaisten toimintaa tuki monin paikoin paikallisväestö, jonka keskuudessa antisemitistin asenne ja neuvostovastaisuus olivat yleisiä. Jo sodan alussa, vuosina 1941–1942 tapahtuneissa surmaamisissa kuoli yli miljoona juutalaista. Hyvin suuri osa heistä kuoli SS-Divisioona Wikingin toiminta-alueella Ukrainassa. Einsatzgruppe C:n vastuulla oli muun muassa Kiovan lähellä Babi Jarissa suoritettu joukkosurma, jossa kahden päivän aikana tapettiin lähes 40 000 juutalaista. Siviiliväestön keskuudessa toimeenpantiin joukkosurmaamisia

8.2.2019

kostoksi saksalaisvastaisesta toiminnasta. Siviiliväestön kohtelu oli julmaa kaikkialla Puolassa, Ukrainassa ja Valko-Venäjällä. Sotavankien surmaaminen oli sekin tavanomaista SS-joukkojen keskuudessa. Useat SS-Divisioona Wikingissä palvelleet ulkomaiset vapaaehtoiset ovat kertoneet, että kesäkuussa 1941 joukoille oli annettu käsky, ettei sotavankeja oteta. Käskyä ei silti noudatettu järjestelmällisesti, vaan sotavankeja otettiin sodan alkuvaiheessakin suuria määriä. Saksalaisilla oli kansainvälisessä SS-Divisioona Wikingissä ylin käskyvalta ja useimmat muutkin upseerit olivat saksalaisia. Heihin luotettiin sekä sodankäynnissä että tuhoamistavoitteiden toteuttamisessa enemmän kuin muista maista värvättyihin upseereihin, joiden ideologisesta sitoutumista ei ollut täyttä varmuutta.

Suur-Suomi ajattelu oli yleistä suomalaisten SS-vapaaehtoisten keskuudessa, mutta ei kuitenkaan kansallissosialismi ja antisemitismi

Poliittisten suhteiden parantuminen Suomen ja Saksan välillä keväällä 1941 heijastui monin tavoin suomalaisten toimijoiden asenteeseen ja tavoitteisiin. Saksan asevoimien ylivoimaisuus länsirintamalla ruokki uskoa siihen, että Neuvostoliitto romahtaisi yhtä nopeasti kuin Ranska, Tanska ja Alankomaat. Se herätti toivon, että Moskovan 1940 rauhassa menetetyt alueet voitaisiin saada nopeasti takaisin. Eivätkä suomalaisten haaveet rajoittuneet vain vanhojen rajojen palauttamiseen. Suomessa tunnettiin hyvin Saksan *Lebensraum*-politiikka ja sen vanavedessä heräsi ajatus Suur-Suomen toteuttamisesta Saksan tuella. Saksan tavoitteena elintilan tavoittelussa oli linja, joka ulottui Kaspianmeren rannoilta Astrahanista Vienanlahden Arkangeliin. Suomalaisten oli helppo nähdä kartalta, että linjan sisälle jäivät Neuvostoliittoon kuuluneet Suomen lähialueet Itä-Karjalasta Vienanlahdelle ja koko Kuolan niemimaa.

Helsingin yliopiston maantieteen professori Väinö Auer, kansatieteen professori Kustaa Vilkuna ja historian professori Eino Jutikkala julkaisivat *Lebensraum*-politiikkaan tukeutuen berliiniläisen Alfred Metzger Verlagin kustantamana vuonna 1941 saksankielisen teoksen *Finnlands Lebensraum*. Siinä perusteltiin maantieteellisesti, kansatieteellisesti ja historiallisesti Suomen elintilan laajentamista itään. Teos oli suunnattu saksalaisille lukijoille, joille tuli esittää selvät perusteet siitä, miksi Suomen tulisi saada luonnollinen osansa idästä vallattavista alueista. Samaa tarkoitusta tuki toisen historianprofessorin, Jalmari Jaakkolan niin ikään vuonna 1941 ilmestynyt teos *Die Ostfrage Finnlands*. Valtion tiedotuslaitoksen Berliinin- toimisto oli aktiivinen taho julkaisuissa, joilla oli Suomen valtiojohton tuki. Himmlerin Ahnenerbessä 1930-luvun lopulla työskennellyt maisteri Yrjö von Grönhagen osallistui edellisen teoksen muokkaamiseen ”saksalaisille mieleisemmäksi”. Yrjö von Grönhagen julkaisi lisäksi vuonna 1942 Dresdenissä painetun puolustuspoliittisen teoksen *Karelien, Finnlands Bollwerk gegen den Osten* ja yhdessä *Suomi-Saksa* -lehden päätoimittajana toimineen saksalaisen puolisonsa Herta von Grönhagenin kanssa samana vuonna Berliinin Wiking Verlagin kustantamana Suomea esittelevän yleisteoksen *Das Antlitz Finnlands*. *Suomi-Saksa* -lehti seurasi aktiivisesti suomalaisten SS-vapaaehtoisten vaiheita itärintamalla ja monet keskeiset saksalaiset ja suomalaiset kirjoittivat siihen artikkeleita.

Suur-Suomi -ajattelu ilmeni myös Suomen ulottaessa oman hyökkäyksensä kesällä 1941 kohti Itä-Karjalaa. Ylipäällikkö Gustaf Mannerheimin niin sanotussa miekanttuppipäiväkäskyssä hyökkäyksen ideologiset tavoitteet ja perustelut tulivat selvästi esille, kun hän kirjoitti: ”Vapaussodan taistelijat, talvisodan maineikkaat miehet, urhoolliset sotilaani! Uusi päivä on koittanut. Karjala nousee, riveissänne marssivat sen omat

8.2.2019

pataljoonat. Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikkyä edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien valtavassa vyöryssä.”

Suur-Suomi -ajattelun erona saksalaiseen *Lebensraum*-ajatteluun oli se, että suomalaiset olivat valtaamassa väestöltään pääosin suomalaista aluetta, jonka väestö oli tarkoitus sulattaa muuhun Suomeen koulutuksen ja yhteisen kulttuurin keinoin. Suomalaisen SS-miesten päiväkirjoissa ja vapaaehtoisia käsitelleissä lehtikirjoituksissa Suur-Suomi -ajatus nousi useaan kertaan esille keskeisenä motiivina värväytymiselle vapaaehtoiseksi ja yhteistyölle Saksan kanssa. Antisemitismi ja kansallissosialistiset perustelut kuitenkin puuttuvat lähes kokonaan perustelujen jokosta. Suur-Suomi oli oma kansallinen projektinsa eikä sillä ollut liittyviä *Lebensraum*-politiikan kansallissosialistiseen ideologiaan ja julmaan toteuttamistapaan. Saksan sotilaallisen menestyksen heiketessä vuoden 1942 lopulla vaimentui myös Suur-Suomi -aiheinen kirjoittelu.

Kansallisarkiston toteuttamassa selvityksessä suomalaisten SS-vapaaehtoisten joukosta nousi esille pieni ydinryhmä, joka selvästi pyrki edistämään kansallissosialistista ajattelua muiden vapaaehtoisten keskuudessa. Antisemitistisiä näkemyksiä ilmeni sotilaiden sodan aikana pitämässä päiväkirjoissa vain muutamissa tapauksissa, selvästi vähemmän kuitenkin kuin juutalaisten julmaan kohteluun kriittisesti suhtautuvia kommentteja.

Kansallissosialistista ajattelua ja sen edustajia koskevat kommentit olivat nekin harvoja ja luonteeltaan usein kriittisiä tai neutraaleja. Suhtautuminen saksalaisiin ja muihin ulkomaisiin vapaaehtoisiihin oli usein jännitteistä ja perustui suomalaisten vapaaehtoisten muihin nähden erilaiseen lähtötilanteeseen. Suomalaiset olivat värväytyneet SS-joukkoihin hallituksensa ja sotavoimiensa hyväksyminä. Norjasta, Tanskasta, Alankomaista ja Belgiasta tulleet vapaaehtoiset olivat puolestaan tietoisesti värväytyneet miehittäjän armeijaan ja jakoivat usein saksalaisten kansallissosialistisen ideologian ja antisemitistiset mielipiteet. Eräissä päiväkirjamerkinnöissä tämä ero tuodaan selvästi esille ja yhdessä tapauskuvauksessa ilmaistaan jyrkkää vastenmielisyyttä ”norjalaisia quislingejä” kohtaan.

Suomalaisten tietoisuus väkivaltaisuuksista juutalaisia, siviilejä ja sotavankeja kohtaan ja osallisuus niihin

SS-Divisioona Wikingissä palveli kaikkiaan 1 408 suomalaista vapaaehtoista, joista 76:n sodan aikana pitämä päiväkirja on ollut selvityshankkeen käytettävissä. Määrä on merkittävä, sillä norjalaisilta ja hollantilaisilta vapaaehtoisilta tunnetaan yhteensä vain kymmenen päiväkirjaa, tanskalaisilta ja ruotsalaisilta ei yhtään. On ilmeistä, että suuri osa päiväkirjoista ja valokuvista on hävitetty sodan loppuvaiheessa tai sen jälkeen. Saksan miehittämistä maista lähteneet vapaaehtoiset olivat palvelleet vihollismaan armeijassa, suomalaiset olivat lähteneet hallituksensa ja maansa sotilasjohdon tuella. Siksi tarve hävittää aineistoja oli pienempi. Runsaasti suomalaistenkin aineistoja on varmasti joutunut hukkaan, sillä 256 suomalaista SS-vapaaehtoista kaatui sotaretken aikana, 14 katosi ja 686 haavoittui. Lisäksi jatkosodassa kaatui 113 SS-Divisioona Wikingissä palvelutta vapaaehtoista.

Suomalaisten päiväkirjat kertovat kiistattomasti, että vapaaehtoiset ovat olleet tietoisia juutalaisten, siviilien ja sotavankien surmaamisista. Kaikkiin näihin ryhmiin kohdistuneista väkivallanteoista on useita mainintoja. On kuitenkin vaikea päätellä, kuinka hyvä kokonaiskuva suomalaisilla on ollut tapahtumista. Koska Einsatzgruppet oli organisoitu vasta keväällä ja kesällä 1941 ja koska niiden tehtävät pidettiin lähes loppuun saakka salassa, on erittäin todennäköistä, että sen paremmin suomalaiset päättäjät kuin SS-

8.2.2019

vapaaehtoisetkaan eivät ennen operaatio Barbarossan alkua olleet tietoisia tuhoamistoiminnan järjestelmällisyydestä. Päiväkirjoissa kerrotaan surmaamisista ja väkivaltaisuuksista, mutta usein peitetysti. Päiväkirjamerkinnot ovat tavallisesti hyvin lyhyitä eikä niissä kerrota tarkasti sitä, kuka oli tekijä, kuka oli käskynantaja ja missä teot tarkalleen tapahtuivat.

Selvityksessä on voitu lähteiden hajanaisuudesta huolimatta saada varsin tarkka kuva siitä, missä SS-Divisioona Wikingin yksiköissä suomalaiset vapaaehtoiset palvelivat, missä nämä yksiköt operoivat ja minkälaisia surmaamisia kyseisillä paikkakunnilla tiedetään tapahtuneen. Selvitystyön käytössä olleen lyhyen ajan vuoksi on selvää, että kuva tulee vielä täsmentymään. Holokaustin toteuttamisesta ja siviilien ja sotavankien surmaamisista on sodan jälkeen koottu varsin yksityiskohtaisia tietoja tapahtumista hengissä selvinneiltä ja niitä todistaneilta. Yad Vashemin vainojen museossa Jerusalemissa, Yhdysvaltain holokaustin muistomuseossa (US Holocaust Memorial Museum, Washington) sekä Venäjän, Ukrainan, Puolan, Valko-Venäjän, Saksan, Pohjoismaiden ja Alankomaiden arkistoissa on vielä paljon aineistoja, joita ei ole ehditty kattavasti hyödyntää.

Alankomaiden osalta on teetetty erillinen arkist selvitys, joka perustuu säilyneisiin alkuperäislähteisiin. Venäjän arkistoissa olevat aineistot on niin ikään kartoitettu erikseen. Suomen sanoma- ja aikakauslehdissä olleet sadat artikkelit täsmentävät myös kuvaa värväyksen taustoista sekä sotaretken vaiheista. Artikkeliluettelon täydentäminen on sekin vielä kesken.

Pian sodan jälkeen ilmestyneessä SS-vapaaehtoinen Sakari Lappi-Seppälän omakohtaisiin kokemuksiin perustuvassa teoksessa *Haudat Dnjeprin varrella* (1945) kerrotaan kriittisesti SS-Divisioona Wikingin toiminnasta ja sotaretken aikana tehdyistä väkivaltaisuuksista. Seuraavat muistelmat, historiikit ja tutkimukset ilmestyivät vasta 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa. Unto Parvilahden (ent. Boman) teos *Terekille ja takaisin. Suomalaisen vapaaehtoisjoukon vaiheita Saksan itärintamalla 1941-43* (1959) ja sotakirjeenvaihtajana SS-joukoissa toimineen Jukka Tyrkön kirja *Suomalaisia suursodassa. SS-vapaaehtoisten vaiheita jääkäreiden jäljillä 1941-43* (1960) ovat lähes kliinisen puhtaita juutalaisiin, siviileihin ja sotavankeihin kohdistuneista väkivaltaisuuksista, vaikka niihin viitataan joissakin Tyrkön sodan aikana tekemissä lehtikirjoituksissakin.

Vaikenemisen linja on jatkunut myös myöhemmissä SS-vapaaehtoisten kirjoittamissa teoksissa. Niissä on järjestelmällisesti annettu kuva, että suomalaiset olisivat osallistuneet taisteluihin divisioonan kärkijoukoissa eivätkä olleet tienneet sitä, mitä taustalla oli tapahtunut. On myös pyritty korostamaan eroa Waffen-SS:n ja poliisitoiminnasta, väkivaltaisuuksista ja keskitysleirien valvonnasta vastanneiden yleisten SS-joukkojen välillä. Uudemman kansainvälisen tutkimuksen valossa nämä väittämät eivät ole uskottavia. Sodan alkuvaiheessa SS-Divisioona Wikingin eri yksiköissä palvelleet suomalaiset eivät kuuluneet divisioonan kärkijoukkoihin, vaan he jakoivat samat kokemukset kuin muut näissä yksiköissä palvelleet sotilaat, joista pääosa oli saksalaisia. Keskitysleirien SS-upseeristoa tutkinut Yhdysvaltain armeijan eversti evp. French L. MacLean on osoittanut puolestaan tutkimuksessaan *The Camp Men: The SS Officers Who Ran the Nazi Concentration Camp System* (1998), että Waffen SS:n upseereista yli 40 % toimi jossain uravaiheessa keskitysleireillä. SS-Divisioona Wikingissä palvelleista upseereista 45 oli palvellut keskitysleireillä. Selvityksessä käytetyt alkuperäisaineistot ja kansainväliset tutkimukset osoittavat, että SS-Divisioona Wiking osallistui muiden saksalaisten

8.2.2019

divisionien tavoin tuhoamistoimintaan eikä sen maine ollut tässä suhteessa keskimääräistä parempi.

Suomalaisten historiankirjoitus on noudattanut saksalaista mallia. Vuonna 1951 Saksassa perustettu SS-vapaaehtoisten ja heidän omaistensa yhteisjärjestö *Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit der Angehörigen der ehemaligen Waffen-SS* (HIAG) pyrki järjestelmällisesti torjumaan Waffen SS:n joukkojen liittämisen holokaustiin sekä siviilien ja sotavankien surmaamisiin. Tämä linja edusti historiarevisionismia, joka sai tukea ennen muuta Saksan äärioikeiston piirissä. SS-Divisioona Wikingin komentajana toiminut SS-kenraali Felix Steiner kuului HIAG:in johtajiin. Hän pyrki edistämään yhtenäistä historiankirjoitusta etenkin ulkomaisten SS-vapaaehtoisten keskuudessa. Steiner vieraili Suomessa vuonna 1956 tapaamassa edellisvuonna perustetun Veljesapu-Perinneyhdistyksen jäseniä. Ensimmäiset suomalaiset SS-vapaaehtoisten kirjoittamat teokset ilmestyivät muutaman vuoden kuluttua vierailusta. Steinerin ja HIAG:in vaikutuksen selvittäminen suomalaiseen SS-historiankirjoitukseen edellyttäisi kuitenkin vielä tarkempaa tutkimusta. Saksassa HIAG:in toiminta suuntautui 1960-luvulla yhä oikeammalle ja arkistojen avautuessa sen antama historiakuva sai laajenevaa kritiikkiä akateemisilta historiantutkijoilta. Järjestön toiminta lopetettiin vuonna 1992, mutta eräät äärioikeistolaiset ryhmät ovat jatkaneet sen alueorganisaatioiden nimellä 2000-luvulle saakka.

Kysymys suomalaisten osallisuudesta juutalaisten, siviilien ja sotavankien surmaamiseen nousi esille tammikuussa 2018 Simon Wiesenthal-keskuksen johtajan pyydettyä tasavallan presidentti Sauli Niinistöltä valtiollista selvitystä asiasta. Valtioneuvoston kanslia rahoitti tasavallan presidentin pyynnöstä Kansallisarkiston toteuttaman selvityshankkeen, jonka tulokset on esitetty professori Lars Westerlundin kokoamassa raportissa *The Finnish SS-volunteers and atrocities against Jews, Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943* (SKS & Kansallisarkisto 2019) sekä sitä täydentävissä erillisissä selvityksissä, jotka on asetettu vapaasti saataville Kansallisarkiston kotisivulla.

Selvityksen perusteella on ilmeistä, että suomalaiset SS-vapaaehtoiset osallistuivat hyvin todennäköisesti SS-Divisioona Wikingin eri yksiköiden suorittamiin surmaamisiin ja väkivaltaisuuksiin niin juutalaisia kuin siviilejä ja sotavankejakin kohtaan vuosina 1941–1942. On kuitenkin todettava, että käytössä ollut lähdeaineisto ei anna riittävän yksityiskohtaisia tietoja yksittäisten tapahtumien tarkaksi arvioimiseksi. Päiväkirjoista ja muista asiakirjoista ei yleensä ilmene sitä, kuka toimi käskynantajana eikä liioin sitä, ketkä kaikki osallistuivat surmaamisiin tiedossa olevissa tapauksissa. Selvää on, että käskynantajat olivat kesän 1941 hyökkäyssodan alkuvaiheessa sodassa saksalaisia upseereita, sillä suomalaiset eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta olleet saaneet sotilasarvoaan vastaavaa asemaa SS-Divisioona Wikingissä.

Suomalaiset SS-vapaaehtoiset kotiutettiin keväällä 1943 heidän kaksivuotisen palvelusitoumuksensa päätyttyä. Suomeen paluun jälkeen heidät sijoitettiin Suomen armeijan eri joukkoyksiköihin. Palautuksen syynä oli Suomen hallituksen ja sotilasjohdon muuttunut suhtautuminen palveluun Saksan SS-joukoissa. Saksalaisten Stalingradissa kärsimän tappion jälkeen sotaonni oli kääntynyt Neuvostoliiton ja länsiliittoutuneiden hyväksi. Suomen keskeisimmäksi tavoitteeksi muodostui vähitellen itsenäisyyden säilyttäminen ja erillisrauhan saaminen aikaan Neuvostoliiton kanssa. Se toteutui lopulta 19.9.1944. SS-Divisioona Wikingin muut ulkomaiset vapaaehtoiset jatkoivat taistelua Saksan lopulliseen tappioon saakka toukokuussa 1945.

8.2.2019

Selvityksen valmistuessa elossa oli kahdeksan SS-Divisioona Wikingissä palvelutta suomalaista vapaaehtoista. Kenenkään heidän osaltaan lähteissä ei ole mainintoja osallistumisesta väkivaltaisuuksiin.